

VILÁG- TÖRTÉNET

A BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

- **GYÖRKÖS ATTILA**
FRANCIA–MAGYAR DIPLOMÁCIAI KAPCSOLATOK (1499–1529)
- **BÁRÁNY ATTILA**
ROBERT WINGFIELD ANGOL KÖVET, A NÉMET-RÓMAI BIRODALOM
ÉS A MAGYAR KIRÁLYSÁG (1514–1515)
- **LAKATOS BÁLINT**
ANDREA DAL BURGO CSÁSZÁRI KÖVET
MAGYAR- ÉS CSEHORSZÁGI MISSZIÓJA (1521–1523)
- **MONOSTORI TIBOR**
EGER VÁRÁBÓL A NÁPOLYI KIRÁLYSÁGBA
- **SZEMLE**
BLÉNESI ÉVA, KRUPPA TAMÁS, NAGY KORNÉL, DINNYÉS PATRIK,
BALÁZS PÉTER ÍRÁSAI

VILÁGTÖRTÉNET
A Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézetének folyóirata

Szerkesztők
Skorka Renáta (főszerkesztő)
Bíró László, Martí Tibor, Vámos Péter
(szerkesztők)

Szerkesztőbizottság
Glatz Ferenc (elnök), Borhi László, Erdődy Gábor,
Fischer Ferenc, Fodor Pál, Klaniczay Gábor,
Majoros István, Mihalik Béla Vilmos,
Pók Attila, Poór János

11. (43.) évfolyam 2021. 4.

TARTALOM

Követségek és szövetségek. A Magyar Királyság és a Német-római Birodalom a 16. század első felében (Péterfi Bence)	511
<i>Tanulmányok</i>	
Györkös Attila: Francia–magyar diplomáciai kapcsolatok (1499–1529)	517
Bárány Attila: Robert Wingfield angol követ, a Német-római Birodalom és a Magyar Királyság (1514–1515)	531
Lakatos Bálint: Andrea dal Burgo császári követ magyar- és csehországi missziója (1521–1523)	581
Monostori Tibor: Eger várából a Nápolyi Királyságba. Egy magyar gályarab szabadulása, szolgálatai és kérelme III. Ferdinánd császárhoz	629
<i>Szemle</i>	
Velence viharos vizeken (1499–1517) (Kruppa Tamás)	639
Bizánc és Róma uniós politikája és az örmény egyház (Nagy Kornél)	647
A történetírás a Kijevi és a Vlagyimir–szuzdali Ruszról (Dinnyés Patrik)	650
Tolerancia és intolerancia az újkori Európában (Balázs Péter)	652
Remények és veszélyek között (Blénesi Éva)	657

Jelen számunkat Péterfi Bence szerkesztette

Bizánc és Róma uniós politikája és az örmény egyház¹

A nemzetközi tudományosság régóta várt egy világnyelven megjelenő monográfiára, amely behatóan és kimerítően foglalkozik az örménység és a bizánci, illetve a római egyház közötti középkori kapcsolatokkal, mígnem 2017 elején napvilágot látott a lengyel Krzysztof Stopka armenológus-történész professzornak, a krakkói Jagelló Egyetem armenológiai tanszékvezetőjének és egyúttal a Collegium Maius rektorhelyettesének a könyve. A kötet a 2002-ben Varsóban, a Lengyel Tudományos Akadémia gondozásában *Armenia Christiana: Unionistyczna polityka Konstantynopola i Rzymu a tożsamość chrześcijaństwa ormiańskiego* című munka angol nyelvű fordítása.

Krzysztof Stopka jól felépített és hatalmas forrásmennyiséget megmozgató és egyúttal inspiratív monográfiája három szervesen egymásra épülő fejezetből áll. Ezek közül az első kettő rövidebb terjedelmű, bevezető és egyszersmind összefoglaló jellegű. Az első részben alapvető ismereteket kapunk az örmény apostoli egyház születéséről, az erőteljes görög-római, majd a még erőteljesebb szír egyházi befolyásról, valamint az egyházalapító Világosító Szent Gergely (*Surb Grigor Lusavorič'*) térítéseiről. Ugyancsak az első fejezetben mutatja be a szerző az örménység és az egyre inkább politizáló örmény apostoli egyház kapcsolatát a középpérsza Szászánida Birodalommal. A „pogány” zoroasztrianus vallású államalakulat 428-ban kiterjesztette politikai befolyását a korabeli örmény államra, és üldözni kezdte a kereszténységet az országban, illetve a Kaukázuson túli régióban. Az 5. század második felére azonban a Szászánida Birodalom hozzáállása radikálisan megváltozott. A Szászánida Birodalom ugyanis politikai érdekből támogatni kezdte az ellenlábásával, a Keletrómai (Bizánci) Birodalommal politikailag és felekezetiileg szembeforduló nesztorianusokat, akik közül nagyon sokan a perzsa állam területére menekültek, és ott egyházat alapítottak Ktésifón központtal. (Előzmény: a 431. évi epheszoszi és a 451. évi khalkédóni egyetemes zsinatok után szkizma következett be.) Az örmények a nesztorianusokat ellenségként tartották számon, mivel a perzsák az oszd meg és uralkodj elve alapján velük igyekeztek sakkban tartani az örményeket. Nina Garsoïan meghatározó kutatásai alapján ezt az időszakot a perzsa fenyegetés idejének nevezik (*la menace perse*).

A kötet következő nagy fejezete a 6–12. századi periódust öleli fel. Ebben az időszakban kulcsszerepet kapott a Keletrómai, majd a későbbi Bizánci Birodalom felől érkező egyházi uniós politika. Konstantinápoly integrálni kívánta az örményeket a Bizánci Birodalomba, és ehhez az ideológiai alapot az egyházi unió kérdése szolgáltatta. Az uniót Bizánc

¹ Stopka, Krzysztof: *Armenia Christiana: Armenian Religious Identity and the Churches of Constantinople and Rome (4th–15th Century)*. Kraków, Jagiellonian University Press, 2017. 368 p. (Jagiellonian Studies in History, 8.)

erőszakos módon akarta elérni, ami az örményekből makacs ellenállást, majd pedig határozott elutasítást váltott ki. Igaz ugyan, hogy Konstantinápoly erőszakkal rá tudta venni az örményeket az egyházi unióra, de ez csak átmeneti sikernek bizonyult, mert az örmények – a történeti források tükrében – valójában csupán időhúzásból adták be a derekukat. Amint kedvezőbb lett a politikai helyzet, az örmény apostoli egyház nemzeti zsinatai (*žotovk'*) semmisnek nyilvánították a kierőszakolt egyházi uniókat. Mindenesetre Bizánc szemében politikai – és főképpen nem vallási – okokból az engedetlen örmények a 6–7. századtól kezdve (monofizita, vagy anti-khalkédónita) eretnekek lettek. Ezt az alaptalan vélekedést idővel Róma is magáévá tette. Az örmények a két nagy egyházzal szemben gyanakvóvá váltak, és minden egyes egyházi uniós közeledést elutasítóan és megvetéssel fogadtak, mert a saját egyházuk önállóságára nézve veszélyesnek tartották azokat. Ez az időszak volt az úgynevezett bizánci fenyegetés korszaka (*la menace byzantine*).

A 6–12. század folyamán alakult ki az örmények körében az „ostromlott vár” szindróma. Az örmény felfogás szerint Bizánc és Róma megpróbálta őket, az igazhitű keresztényeket politikailag és konfesszionálisan befolyása alá vonni. Ráadásul ebben az időszakban az örmények szembe találták magukat a terjeszkedő iszlámmal is, és mindennek következtében megerősödött a hitük, hogy meg kell őrizni egyházuk önállóságát. Ebben a korszakban alakult ki az úgynevezett „három pogány közt” szemléletmód is, amely szerint az iszlám mellett a két nagy keresztény felekezet is ki akarta terjeszteni a politikai és egyházi befolyását az örménységre, amit a nemzeti létük szempontjából is veszélyesnek tartottak.

Bizánc 1045-ben elfoglalta a középkori Örményországot, és újfent erőszakos térítő politikába kezdett az örmények körében, ami az örmények biblikus méretű elvándorlását indította el az anyaországi területekről. Az örmény egyházfő, a katolikosz is elhagyni kényszerült anyaországi rezidenciáját. A tömeges elvándorlás egyik közvetlen következménye volt az úgynevezett száműzött kilikiai Örmény Fejedelemség, majd Királyság megalapítása (a fejedelemség fontos szerepet játszott a kereszties háborúk idejében). Az örmény exodus másik nagy iránya Kelet-Európa volt, azon belül is a Krím félsziget, illetve a Kijevi Rusz utódállamainak területe (Galícia, Halicsi Fejedelemség).

Itt jutunk el a könyv harmadik és egyúttal legnagyobb fejezetéhez, amelynek középpontjában a kilikiai Örmény Királyság és Róma kapcsolata állt. Az örménység a 13–15. században felismerte, hogy politikai megfontolásokból, a növekvő iszlám fenyegetés miatt közelednie kell a latin egyházhoz. Ezt az időszakot egyes armenisták egyháztörténeti szempontból preuniós korszaknak nevezték el. Róma, miután átvette a meggyengült Bizánc szerepét, egyházi uniós politikával kívánta magához kötni az örményeket. Eleinte sikereket is el tudott könyvelni: számos kilikiai örmény arisztokrata család katolizált, a klérust azonban nem lehetett meggyőzni. Róma kezdeményezésére több uniós zsinatot hívtak össze a 14. század első felében, ahol a két egyház teológusai megvitatták a vallási egyesülés lehetőségét. A latin egyház azonban kemény feltételeket szabott: a latin rítus teljes elfogadását és az 5. században kialakult örmény rítus elvetését követelte meg. Ezt viszont az örmény apostoli egyház kategorikusan visszautasította. Az örmények a sikertelen egyházi uniós kezdeményezéseket követően 1375-ben a muszlim Mameluk Birodalom alattvalóivá váltak.

A növekvő iszlám nyomásra a 15. század első évtizedeiben az örmények újból keresni kezdték a kapcsolatokat a nyugati keresztény világgal. Ennek a közeledésnek volt a csúcspontja az 1439. évi firenzei uniós zsinat. A latin egyház külön tárgyalta a tanácskozáson részt vevő, illetve a Kilikiában székelő katolikosz által delegált örmény teológusokkal. Kiemelt szerepet játszott Lemberg (Lwów, Lviv) örmény apostoli rítusú érseksége is. A latin egyház ugyanis külön meghívót küldött az érseknek, aki ugyancsak delegáltjai révén részt

vett a tanácskozásokon, sőt a leMBERGI érsekség emberei közvetítettek a latin egyház és a kilikiai örmény küldöttek között is. Firenzében – okulva Róma korábbi hibáiból – az örmény teológusokat bevonva egy, a katolikushoz igazított korai örmény unitus rítus kidolgozásán munkálkodtak. Végül latinul, *Decretum pro Armenis* címmel megfogalmaztak egy hosszú, minden részletre kitérő egyházi uniós nyilatkozatot, amely az örmény apostoli egyház egyesülését volt hivatott elérni Rómával.

Az egyházi unió azonban nem köttetett meg, mivel a vallási egyesülést támogató VI. Konstantin (*Konstandin Vahkac'i*, 1429–1439) örmény egyházfő elhunyt, és belviszály vette kezdetét az örmény apostoli egyházon belül. Egyfelől a klérus többsége nem támogatta az egyházi uniót, másfelől a papság jelentős része az egyházfői székhelynek az anyaországba (pontosabban a régi történelmi székhelyre, Ęjmiacinba) történő visszaköltözését szorgalmazta a kilikiai kisebbséggel szemben. Az ellentétek következtében az örmény apostoli egyház kettészakadt: Kilikiának és az anyaországi területnek is lett egy-egy katolikosza, akik nem ismerték el egymást. Ugyanakkor mindkét egyházfő harcosan ellenezte a firenzei határozatokat, mert Róma világi és egyházi befolyásának a megerősödését látta benne.

A könyv egyetlen nagy hátránya, hogy az eredeti, 2002. évi lengyel és a 2017. évi angol kiadás között másfél évtized telt el, s ez alatt az idő alatt jelentős új kutatási eredmények születtek. Különösen igaz ez a 12–15. századra. 2002–2017 között a levéltárakból és könyvtárakból számos új dokumentum került napvilágra a középkori örmény–latin egyházi kapcsolatokra vonatkozóan, különös tekintettel a kilikiai, illetve a firenzei időszakra. Ezek pedig sok tekintetben árnyalják a könyvben leírtakat. Példának okáért, a közelmúltban került elő a Vatikáni Apostoli Levéltárból egy, a 14. század első harmadára datált óörmény nyelvű kézirat, a *Donatio Constantini* korabeli örmény fordítása. Ez a megkreált propagandisztikus irat tulajdonképpen azt a célt szolgálta, hogy ideológiai és politikai háttérrel biztosítson egy megköthető egyházi uniónak a 14. században. Számos új tudományos közlemény és monográfia jelent meg a témában, amelyek eredményeit a könyv fejezeteiben és jegyzeteiben sajnos nem leljük fel. A tárgyalt könyvben sajnálatos módon nem került sor az alfejezetek átdolgozására, illetve kiegészítésre, emellett sem a levéltári forrásjegyzék, sem pedig a bibliográfia nem frissült.

Az említett hiányosságok nem csökkentik a könyv felbecsülhetetlen értékét, és nem kérdőjelezik meg hiánypótló voltát. A vaskos monográfia nemcsak a szűkebb értelemben vett armenológia, hanem a középkori egyetemes egyháztörténet, valamint az arabisztika, a bizantinológia, az iranisztika és a turkológia (oszmanisztika) művelői számára is megkerülhetetlen munka. A kötet komoly értékeket hordoz magában a rekatolizáció kutatói számára is, mivel nagy segítséget nyújt ahhoz, hogy világosan megértsük a 17–18. századi lengyelországi/galíciai (1630), erdélyi (1689) és anatóliai (1742) örmény egyházi uniók, valamint a kora újkori örménykatolikus (unitus) egyház megszületésének történelmi gyökereit. Krzysztof Stopka professzornak, a nagy múlttal és tekintéllyel rendelkező világhírű lengyel armenológiai iskola méltó képviselőjének a könyve értékes, számtalan tanulsággal szolgáló munka, és így jó szívvel ajánljuk a történettudomány művelői számára.

Nagy Kornél*

* A szerző a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetének tudományos főmunkatársa (1097 Budapest, Tóth Kálmán u. 4., nagy.kornel@abtk.hu).

CONTENTS

Diplomatic Missions and Alliances: The Kingdom of Hungary and the Holy Roman Empire in the First Half of the Sixteenth Century (Bence Péterfi)	511
--	-----

Studies

Attila Györkös: French–Hungarian Diplomatic Relations (1499–1529)	517
Attila Bárány: Sir Robert Wingfield, Resident Ambassador of Tudor England, the Holy Roman Empire and Hungary (1514–1515)	531
Bálint Lakatos: The Hungarian–Bohemian Mission of an Imperial Ambassador, Andrea dal Burgo (1521–1523)	581
Tibor Monostori: From the Castle of Eger to the Kingdom of Naples: The Release and Services of a Hungarian Galley Slave and His Petition to the Emperor Ferdinand III	629

Book Reviews

Venice on Stormy Waters (1499–1517) (Tamás Kruppa)	639
Armenian Religious Identity and the Churches of Constantinople and Rome (Kornél Nagy)	647
Historiography on the Rus of Kiev and Vladimir–Suzdal (Patrik Dinnyés)	650
Topographies of Tolerance and Intolerance (Péter Balázs)	652
Between Hopes and Dangers (Éva Blénesi)	657

Ára: 600 Ft
Előfizetőknek: 500 Ft

TERJESZTI A MAGYAR POSTA

Előfizethető személyesen a postahelyeken és a kézbesítőknél, vagy a Központi Hírlap Iroda zöldszámán: 06-80/444-444, e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu, faxon: 1-303-3440, vagy levélben a Magyar Posta Zrt. Központi Hírlap Iroda, Budapest 1008 címen.

Számonként megvásárolható a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetében (1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4., telefon: 224-6700/4624, 4626 mellék), illetve a Penna Bölcsész Könyvesboltban (1053 Budapest, Magyar utca 40., telefon: 06 30/203-1769).

A Világtörténet 2021-es évfolyamának megjelenését a Magyar Tudományos Akadémia, a Nemzeti Kulturális Alap és az ELKH Titkársága támogatja

nka
Nemzeti Kulturális Alap

ELKH | Eötvös Loránd
Kutatói Hálózat